

УДК 159.982.2

Світлана Кузікова

САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ: СУБ'ЄКТНИЙ ПІДХІД

У статті з'ясовується сутність розуміння суб'єктності в контексті саморозвитку особистості. Висвітлюються питання становлення індивіда як суб'єкта психічної активності в онтогенезі. Подається структура саморозвитку особистості в рамках суб'єктного підходу. Суб'єктність розглядається як інтегратор здатності людини до усвідомленого і керованого саморозвитку.

Ключеві слова: саморозвиток, самоактивність, самосвідомість, самоврядування, саморегуляція, суб'єкт саморозвитку.

Актуальність дослідження і постановка проблеми. Евристичний потенціал суб'єктного підходу виявився особливо затребуваним у наш час, оскільки він дозволяє знаходити адекватні відповіді на виклики психологічної науки – створити психологічний портрет особистості в сучасній ситуації її розвитку. Невизначеність, нестійкість соціальних умов, вимоги конкурентоспроможності, ефективності, інноваційності праці ставлять перед особистістю нові завдання розвитку. Орієнтиром стає образ життєстійкої, лабільної особистості, структурним стрижнем якої є властивості, що виражаються поняттями групи "само – ": самореалізація, самовизначення, самоврядування і т.д. Способом розвитку такого типу особистості є саморозвиток як така форма розвитку, в якій особистість займає активно-творчу позицію стосовно своїх змін. **Метою** даної статі є з'ясування сутнісного розуміння суб'єктності в контексті саморозвитку особистості.

У сучасній вітчизняній психології суб'єктний підхід – один із провідних у методологічному плані. Він не є однорідним утворенням і постає в різних варіантах як суб'єктно-дієвий (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, В.Г. Асєєв, Г.О. Балл, А.В. Брушлинський, Н.Ю. Волянюк, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, В.А. Роменець, С.Л. Рубінштейн, В.А. Семиченко, В.О. Татенко та ін.), суб'єктно-об'єктний (Л.В. Алексєєва, Л.Ф. Бурлачук, Є.Ю. Коржова та ін.), системно-суб'єктний (З.С. Карпенко, О. О. Сергієнко), суб'єктно-буттєвий (М.Й. Боришевський, В.В. Знаков, З.І. Рябикіна, М.В. Савчин, Т.М. Титаренко).

Виклад основного матеріалу. Розробка проблеми суб'єктності здійснюється у світлі уявлень про активну роль людини в процесі життєдіяльності. Принцип суб'єктності дозволяє розглядати людину при аналізі її психіки не як сукупність окремих її психічних функцій і когнітивних параметрів, слабко пов'язаних характеристик та індивідуальних особливостей діяльності й поведінки, як це відбувається у функціональній і когнітивістській психології, а як єдине ціле з усіма її

індивідуальними особливостями і проявами, коли вона сама (як суб'єкт) розвиває, організує і контролює свою активність.

Основою розвитку категорії суб'єкта стала концепція людини С.Л. Рубінштейна, який сформулював класичне визначення суб'єкта як ініціатора активності і доповнив його визначеннями самодетермінації, саморозвитку та самовдосконалення. Для розуміння суб'єктності принципним є положення С.Л. Рубінштейна про два основні способи існування людини у світі та відповідні цим способам її ставлення до життя. У першому випадку життя не виходить за межі безпосередніх зв'язків, у яких живе людина. При цьому вся вона перебуває всередині життя і ставиться лише до її окремих явищ, але не до життя в цілому. Відсутність ставлення до життя в цілому пояснюється тим, що людина не виключається з життя і не може вийти за його межі (дистанціюватися) для рефлексії.

Другий спосіб існування пов'язаний із рефлексією, яка призупиняє, перериває безперервний процес життя і дозволяє людині подумки вийти за його межі, зайняти позицію поза ним (дистанціювання і об'єктивізація). С.Л. Рубінштейн вважав, що з рефлексії починається філософське осмислення життя.

Першому способу існування відповідає розгляд людини в системі "об'єкт – діяльність – суб'єкт". На цьому рівні людина постає як "парціальний" суб'єкт різних видів активності та діяльності (пізнання, спілкування, праця і т.д.). Другий спосіб існування характерний для людини, здатної вийти за межі конкретних ситуацій і поставитися до життя як до цілого. У цьому випадку людина розглядається як така, що належить до системи вищого рівня "світ – буття – суб'єкт життя".

Суб'єктність передбачає позицію творця власного життєвого шляху, ініціює всі види людської активності і сприяє її результативності. Суб'єктність не є вродженою характеристикою людини і не властива лише видатним особистостям. Суб'єктні якості можуть розвинути в кожній людині. Останнє положення стало відправною точкою при розгляді можливості формування суб'єкта саморозвитку [5].

На основі аналізу уявлень С.Л. Рубінштейна, А.В. Брушлинського, В.А. Петровського та ін. О.К. Осницький визначає суб'єктну активність у такий спосіб: "Власне суб'єктну активність, означену як прояви суб'єктності, точніше можна визначити в тих видах життєдіяльності, в яких людина вільна (і демонструє волевиявлення) визначати для себе і міру суб'єктної включеності, і міру власної творчості при досягненні сформульованих для себе цілей. Визначається волевиявлення завдяки накопиченому досвіду суб'єктної поведінки, багатства особистісно значущих цілей, цінностей і сконструйованої картини світу, в якому людина живе" [8, с. 6-7].

Аналіз суб'єктної природи людини, виконаний у науковій школі С.Л. Рубінштейна, уможливує розуміння суб'єкта як утілення якісно своєрідного способу самоорганізації, саморегуляції, узгодження

зовнішніх і внутрішніх умов активності. Глибоке теоретико-емпіричне дослідження людини, розгляд її як полісистемного утворення належить Б.Г. Ананьєву. Суттєвим внеском у теорію і методологію психологічної науки про людину як суб'єкта життєтворчості стало розгорнуте визначення В.А. Роменцем психологічної сутності вчинку. К.О. Абульханова-Славська при створенні концепції особистості як суб'єкта життєвого шляху досліджувала взаємозв'язки активності, свідомості та особистісної організації часу. А.В. Брушлинський створив континуально-генетичну концепцію психічного та обґрунтував положення про його недиз'юнктивність. У низці сучасних досліджень розглядаються питання філогенетичного та онтогенетичного становлення суб'єкта (Л.І. Анциферова, Є.І. Ісаєв, С.Д. Максименко, О.К. Осницький, В.І. Слободчиков, В.В. Селіванов, В.О. Татенко, І.С. Якиманська та ін.).

Суб'єктність – це особлива якість буття, що передбачає здатність до самостійної життєтворчості, здатність здійснювати зміни у світі і, що особливо важливо для нас, у самому собі. Більшістю дослідників суб'єктність розуміється як центральне утворення людської реальності, що виникає на певному рівні розвитку особистості та інтегрує такі її характеристики, як активність, рефлексивність, ініціативність, творчість, етична зрілість, самодетермінація, саморегуляція, усвідомленість, самостійність та ін. Особистість може характеризуватися як суб'єкт тією мірою, в якій вона використовує свій інтелект, свої здібності, підпорядковує свої нижчі потреби вищим, будує своє життя відповідно зі своїми цінностями і принципами. Про вищий рівень і якість суб'єкта життя може свідчити здатність особистості організовувати і регулювати свій життєвий шлях як ціле, підпорядковувати його своїм цілям і цінностям.

Ми керуємося тим, що суб'єктність як особистісна властивість відіграє роль функціонального утворення, що забезпечує вирішення трьох основних життєвих завдань, які постійно поновлюються:

- узгодження особистісних потреб, здібностей, очікувань з умовами та вимогами діяльності;
- побудови життя відповідно до власних цілей і цінностей;
- постійного прагнення до досконалості через вирішення суперечностей.

Важливо, що такі характеристики суб'єктності, як активність і надситуативність забезпечують людині здатність долати наявні суперечності. Визначення суб'єкта як такого, що розв'язує протиріччя, дозволяє зрозуміти, чому особистість, яка уникає таких рішень, починає зазнавати деформації, деградації, фрустрації. У внутрішньо-особистісній організації відбувається зміна оптимальних для неї пропорцій через неадекватний спосіб життя та діяльності. Залишаючись особистістю, вона перестає бути суб'єктом унаслідок своєї "фальшивості" [1].

Звичайно, суб'єкт не завжди має уявлення про більш досконалі способи самоорганізації, тобто реально він ніби перебуває між двома полюсами: від реального, часто неоптимального, – до ідеального способу самоорганізації. Активність людини як суб'єкта розгортається саме в цьому "реально-ідеальному" просторі і проявляється у постійному розв'язанні протиріччя між її цілісністю і об'єктивними умовами її життєдіяльності. У даному випадку суб'єкт і виробляє певний спосіб організації своєї життєдіяльності, який залежить не тільки від його природних особливостей, а й значною мірою від його цінностей, настанов, цілей. Таке уявлення про суб'єктне середовище життєдіяльності людини близьке до нашого розуміння психологічного простору саморозвитку особистості [5].

Принципово важливим залишається питання про природу самого суб'єкта, суб'єктної іпостасі людини.

В.Е. Чудновський підкреслює важливість вирішення питання про те, що є джерелом саморозвитку суб'єкта. Він зауважує, що "... будь-яка зовнішня дія реалізується лише через внутрішнє, але й більш безпосередньо – внутрішнє має і своє, безпосереднє джерело активності й розвитку" [13, с. 8]. Вчений зазначає, що становлення "ядра суб'єктної активності" "... виражається в поступовій зміні співвідношення між "зовнішнім" і "внутрішнім": від переважної спрямованості "зовнішнє через внутрішнє" до все більшого домінування тенденції "внутрішнє через зовнішнє" [13, с. 9].

Цю позицію поділяє А.В. Брушлинський. Він пише: "Трактування людини як суб'єкта допомагає цілісно, системно розкрити її специфічну активність у всіх видах взаємодії зі світом (практичного, чисто духовного і т.д.). З дорослішанням все більш вагоме місце посідають саморозвиток, самовиховання, самоформування і відповідно більшу питому вагу мають внутрішні умови, через які завжди тільки й діють зовнішні причини, впливи і т.д." [3, с. 4].

На думку О.К. Осницького, суб'єктне ставлення до життєдіяльності реалізується спрямованістю людини до своїх внутрішніх резервів, можливостей вибору засобів здійснення діяльності на основі взаємодії сформованих навичок саморегуляції та компонентів суб'єктного досвіду. Суб'єктний досвід формується на основі пережитого (особистісна компетентність – С.К.). Він включає в себе усвідомлення можливостей, правил організації дій, значущих цінностей, ієрархію вподобань, бажань людини. Суб'єктний досвід надає людині можливість ставити власні завдання, вибирати відповідне їй значуще завдання із завдань, що нав'язуються ззовні. Осницький пропонує виділити п'ять компонентів суб'єктного досвіду, що взаємодіють один з одним: ціннісний досвід (інтереси, моральні норми, вподобання, ідеали, переконання); досвід рефлексії (знання про свої можливості і можливі перетворення в предметному середовищі і в собі); досвід звичної активації (попередня підготовленість, оперативна

адаптивність до мінливих умов роботи, розрахунок на певні зусилля і рівень досягнення успіху); операціональний досвід (знання і вміння, навички саморегуляції). Кожен із компонентів реалізується в потребній, діяльній, міжособистісній сферах, у переживаннях, у свідомості людини – у сфері потягів, інтересів, повинності. Взаємодія компонентів досвіду суб'єкта забезпечує активні, цілеспрямовані, усвідомлені і скоординовані з іншими дії щодо вирішення творчих завдань саморозвитку.

Оригінальний підхід до проблеми суб'єктної психічної активності висловив В.О. Татенко. В його роботі на основі суб'єктно-генетичного підходу індивід аналізується як суб'єкт психічного розвитку й саморозвитку. Особистість розглядається як творець власної психіки і як творець проявів психічної активності, відповідальний за результати своїх творінь. Як зазначає В.О. Татенко, суб'єктно-генетичний підхід спирається на традиції в історії філософсько-психологічної думки: він прагне "відстояти людську самість; право на ініціативу у здійсненні життєдіяльності, власної особистості та індивідуальності; право на самодетермінацію і спонтанність психічного розвитку, головну роль у якому відіграє суб'єктне начало, а не незалежна від індивіда гра біологічних і соціальних факторів, або вплив досуб'єктних, надсуб'єктних, а отже, позасуб'єктних сил" [11]. Для обґрунтування необхідності нової парадигми суб'єкта психічної активності він посилається на думку В.Е. Чудновського про те, що розвиток особистості як суб'єкта є другорядним відносно саморуху його діяльності в системі суспільних відносин, і на ідею С.Л. Рубінштейна, який виділяв у внутрішньому просторі суб'єктивний план психічної активності, що не зводиться до рівня свідомості. "Вихідна специфіка людини, людського існування, – писав С.Л. Рубінштейн, – полягає в тому, що в загальну детермінацію буття включається не свідомість сама по собі, а людина як така, істота, що усвідомлює світ, суб'єкт не лише свідомості, а й дії" [10, с. 358]. Індивід як суб'єкт психічної діяльності розглядає також К.О. Абульханова-Славська: "Індивід є суб'єктом психічної діяльності в тому розумінні, що він завдяки психіці змінює об'єктивні умови своєї діяльності" [2, с. 261].

Парадигма суб'єктної психічної активності передбачає визнання спонтанного характеру розвитку психіки, відносної автономності психічної діяльності (при цьому ставлення суб'єкта до власної психіки і до своєї психічної діяльності розглядається в ціннісно-цільовому та ініціативно-діяльній аспектах), суб'єктної активності індивіда як єдиної детермінанти саморозвитку внутрішнього світу за віднесення середовищних впливів, біологічних факторів до розряду умов розвитку, але не його детермінант. Цей аспект суб'єктної психічної активності у психології опрацьовано вкрай недостатньо: не розкрито логіку становлення індивіда як суб'єкта психічної активності, відповідального за функціонування та розвиток власної психіки.

У різних концепціях, вченнях різноманітних напрямів людський індивід із його прагненнями до розвитку і вдосконалення власної психіки, своєї суб'єктної "самості" зводиться до суб'єкта, що функціонує завдяки активності мозку або впливу суспільства. Суб'єктна активність індивіда, спрямована на розвиток змістових і операціональних психічних утворень, підміняється безсуб'єктною діяльністю у вигляді теоретичної або практичної, ігрової, навчальної, трудової, суспільно-корисної або іншої активності типу спілкування, що, мірою оволодіння ними індивідом, "породжують" психічне – щось не представлене в системі життєво важливих людських потреб, намірів, інтересів, мотивів і цілей, настанов, значень і смислів тощо. Суб'єктна активність індивіда з формування власної психіки виключається з детермінаційного ряду, не визнається факт саморозвитку індивіда як суб'єкта психічної активності в онтогенезі, а також спонтанний характер розвитку психічного.

Прикладом подібного підходу до психічної активності суб'єкта може бути висловлювання В.А. Петровського. Він пише: "... в основі будь-яких форм психічного відображення, від елементарних до найскладніших, міститься активність суб'єкта, причому остання у своїх генетично ранніх проявах має розумітися як зовнішньо-предметна, регульована не зсередини (тими чи іншими психічними змістами), а ззовні – об'єктами і відносинами навколишнього світу" [9, с. 19–20]. Це твердження автор підкріплює словами О.М. Леонтьєва: "... на початкових етапах свого розвитку діяльність обов'язково має форму зовнішніх процесів", "рука рухається, повторюючи контури предмета, і форма руху руки переходить у форму психічного образу предмета, переходить у свідомість" [6, с. 20]. В.О. Татенко слушно при цьому запитує: "Що мається на увазі під активністю суб'єкта, детермінованою "ззовні", і хто власне керує рухом зазначеної "руки"?" [11].

Про суб'єктність як про набуту якість пише також Д.І. Фельдштейн: "... особистістю, суб'єктом, носієм соціальної людської діяльності дитина стає тільки в результаті здійснення цієї діяльності, що здійснюється спочатку за допомогою дорослих, а потім і самостійно" [12, с. 7]. І знову виникає питання: чи тільки як "об'єкт" виступає дитина, опановуючи за допомогою дорослих "соціальну людську діяльність"?

Революційними в цьому плані стали ідеї Г.С. Костюка, згідно з якими роль власної активності індивіда в психічному розвитку зростає, ймовірно, завдяки якісним перетворенням суб'єктної активності на кожному з етапів онтогенезу [4]. Властивість суб'єкта індивід набуває не в підлітковому або в будь-якому іншому віці, а при породженні психічного, при переході від біологічного до психічного способу саморегуляції, ймовірно ще до народження, коли починають функціонувати органи чуття і пробуджуються перші відчуття, що закладають фундамент психіки як нового рівня і способу життя з його

специфічними механізмами саморозвитку. Цей механізм саморозвитку не виникає раптово і не надходить ззовні. Він є генетичним наслідком трансформації нижчих форм до вищих шляхом активного "оволодіння" – живою клітиною, органом, організмом, індивідом, особистістю, індивідуальністю – новими формами і змістами суб'єктної активності, тобто завдяки саморозвитку суб'єктного начала в людській істоті, що активно взаємодіє із зовнішнім світом.

Ідеї Г.С. Костюка були розвинені С.Д. Максименком у його парадигмі онтогенетичного становлення суб'єкта [7]. Проте й В.О. Татенко не ігнорує роль зовнішнього чинника у розвитку суб'єктної психічної активності. Він зазначає, що проблема "авторства" в психічному розвитку, що переходить у проблему психічного розвитку самого "автора", не може вирішуватися без урахування соціальної природи людського індивіда, без значення для його розвитку взаємодії із соціальним середовищем, системою суспільних відносин та інститутів соціалізації. Але ці фактори не є детермінуючими в розвитку психіки, вони є фоном, умовою розвитку індивіда як суб'єкта психічної активності.

Далі, при поясненні психологічної сутності людського індивіда, Татенко фактично погоджується з принципами гуманістичної психології: "Психологічну сутність конкретного людського індивіда становить ... жива і – в її вищому прояві – усвідомлена суб'єктна інтенція, прагнення-здатність відтворити і реалізувати максимально свій психічний потенціал, розвинути свою психіку до можливих меж досконалості і зберегти цей рівень якомога довше, забезпечивши тим самим становлення особистісних структур з їх "ставленневою" сутністю і розвиток індивідуальності, що розгортається і сутнісно ідентифікує себе в просторі неповторної Я-творчості" [11].

Для суб'єкта об'єктом психічної активності виступає його власна психіка у функціонуванні та розвитку, при цьому регулювання процесів розвитку власних структур і нарощування відповідних потенцій здійснює сам суб'єкт, а не будь-які зовнішні сили, причому як на свідомому, так і на неусвідомлюваному рівні.

У результаті аналізу робіт різних психологів з обговорюваної проблеми В.О. Татенко пропонує таку парадигму суб'єктної психічної активності: дитина відпочатку визнається суб'єктом власного психічного розвитку, детермінованого "зсередини", що вступає в активну, ініціативну взаємодію із соціальним середовищем з позиції актуального і потенційного рівнів свого розвитку.

Щодо первинних форм психічної активності дитини, позиція В.А. Петровського співзвучна парадигмі Татенка: "... якщо мова йде саме про початкові стихійні форми навчання дитини, а не її цілеспрямоване навчання, то початок цього шляху інтеріоризації становить активність самої дитини" [9, с. 155].

З метою розвитку своєї парадигми суб'єктної психічної активності

Татенко припускає, що з розвитком органів чуття і відповідних мозкових структур виникає можливість переходу до якісно нового – психічного способу відображення світу, що принципово зумовлено генетично. Суб'єктність він розглядає як схильність до відтворення, творення себе у відповідних, а часом і в несприятливих умовах, як універсальну властивість живої матерії.

Перехід від біологічного до психічного способу відображення навколишньої дійсності може бути ймовірно пояснений у такий спосіб: на певному етапі розвитку пренатального періоду біологічні механізми виявляються нездатними забезпечувати подальше функціонування та розвиток плода. Це може бути викликано поступовим наростанням напруженості роботи регулятивних блоків біологічної системи у зв'язку з нездатністю материнського організму забезпечити зростаючі запити дитячого організму. У цей момент з'являються якісно інші рівні і способи забезпечення життя – способи саморегуляції розвитку на основі дії суб'єктно-психічних механізмів, що регулюють внутрішні процеси і зумовлюють процес взаємодії організму із зовнішнім середовищем.

Після народження основною умовою розвитку дитини і саморозвитку психіки стають суб'єктно-об'єктні відносини з дорослими в різних видах спільної діяльності. У процесі оволодіння тими чи іншими видами діяльності, стаючи їх суб'єктом, дитина трансформує змістові й операціональні характеристики діяльності в матеріал для конструювання і розвитку своєї психіки.

Модель становлення індивіда як суб'єкта психічної активності в онтогенезі, побудована на структурно-генетичній основі, використовувалася нами при розробці структурно-функціональної моделі саморозвитку особистості, а також при дослідженні соціально-психологічних чинників саморозвитку особистості та визначенні закономірностей становлення суб'єкта саморозвитку [5].

Становлення суб'єктності відбувається тільки шляхом саморозвитку. У той же час суб'єктність можна розглядати як інтегратор здатності людини до усвідомленого і керованого саморозвитку. У психології вже склалася певна система структурування суб'єкта, в якій ключову роль відіграють досліджені науковцями феномени суб'єктності: компоненти суб'єктного досвіду (О.К. Осницький), механізми суб'єктності (В.О. Татенко), внутрішні передумови та зовнішні прояви суб'єктності (Н.Ю. Волянчук); закономірності розвитку суб'єктності в онтогенезі (М.Й. Боришевський, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, В.О. Татенко), основні атрибутивні характеристики суб'єктності (В.А. Петровський).

На наш погляд, у рамках суб'єктного підходу стає можливим вибудувати структуру саморозвитку особистості, в якій основними елементами є: суб'єкт, об'єкт, характер суб'єкт-об'єктного відношення. У ній суб'єкт – особистість, об'єкт – особистість. Згідно з множинним

трактуванням природи особистості при збереженні цілісності особистість є поліморфною структурою, що включає різного роду субособистісні утворення. Особистість у суб'єктному просторі (просторі внутрішнього світу) виступає у вигляді безлічі "осіб", здатних займати різні позиції, виконувати різні функції. При здійсненні саморозвитку особистість виконує одночасно ролі і суб'єкта, і об'єкта. Саморозвиток як "розвиток самого себе" стає зрозумілим, якщо уявити, що у внутрішньоособистісному просторі існує два "Я": "те, яке розвиває (суб'єкт)" і "те, яке розвивають (об'єкт)". Особистість тоді є суб'єктом буття, якщо її активність спрямована на зміну себе, зростання, становлення, іншими словами, на розвиток. Об'єкт розвитку може бути описаний як деяка частина внутрішнього світу особистості, на яку, по-перше, особистість як суб'єкт спрямовує свої дії з метою самозміни і яка, по-друге, піддається цьому впливу суб'єкта.

Суб'єкт-об'єктні відносини в структурі саморозвитку мають характер управління. Для відповіді на питання про відносини, що зв'язують суб'єкт і об'єкт звернімося до розгляду основних суб'єктних функцій. Першою функцією суб'єкта є здійснення творчо-перетворювальної активності. Об'єктом при цьому може виступати будь-який матеріальний чи духовний предмет, будь-яка людина, сам діяч. При розгляді саморозвитку особистості об'єктом перетворення виступає сама особистість (Я-як-інший). Другою є функція саморегуляції (К.О. Абульханова-Славська, О.А. Конопкін, В.І. Моросанова, О.К. Осницький та ін.) або самоврядування (Л.В. Алексеєва, Г.С. Нікіфоров). Г.С. Нікіфоров і Л.В. Алексеєва розрізняють поняття "саморегуляція" і "самоврядування", виділяючи самоврядування як більш загальну категорію. Г.С. Нікіфоров вказує, що особливістю саморегулювання є виконання того, що було заплановано. Перехід від самоврядування до саморегулювання є переходом від задуму, ідеї до втілення їх у життя. Л.В. Алексеєва співвідносить саморегуляцію з однією з основних функцій психіки (відображення, ставлення, регуляція) і визначає її як етап загального процесу самоврядування.

У разі розгляду суб'єкта розвитку дані функції конкретизуються в такий спосіб. Особистість як суб'єкт саморозвитку спрямовує перетворювальну активність на себе як об'єкт, самостійно керуючи власним розвитком.

Висновок. Таким чином, саморозвиток, зберігаючи всі родові ознаки розвитку, більш підкреслено характеризується участю самої особистості в його детермінації. Процес саморозвитку вважається керованим, регульованим, організованим самою особистістю. Усвідомлена керованість розвитку самою особистістю постає як основний критерій її саморозвитку. В ході саморозвитку "Я-розвиваюче" управляє розвитком (тобто якісною, спрямованою, незворотною зміною) "Я-об'єкта". Особистість розуміється як "особа",

що виконує функції керівника реалізації авторського "Я-проекту" на своєму життєвому шляху. У нашому дослідженні особистісний саморозвиток розглядається як свідомо, цілеспрямована і самокерована активність особистості, мета якої полягає в самозміні в позитивному напрямі, що і забезпечує особистісне зростання, самовдосконалення.

1. Абульханова К. А. Мировоззренческий смысл и научное значение категории субъекта / К. А. Абульханова // Российский менталитет : вопросы психологической теории и практики. – М., 1997. – С. 56–74.
2. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская– М. : Наука, 1980.– 336 с.
3. Брушлинский А. В. Проблема субъекта в психологической науке / А. В. Брушлинский // Психол. журн. – 1991. – Т. 12. – № 6. – С. 3–11.
4. Костюк Г. С. Избр. психол. Труды / Г. С. Костюк. – М. : Педагогика, 1988. – 304 с.
5. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : [монографія] / С. Б. Кузікова. – Суми : Видавництво "МакДен, 2011. – 412 с.
6. Леонтьев А. Н. Категория деятельности в современной психологии / А. Н. Леонтьев // Вопросы психологии. – 1979. – № 3. – С. 20.
7. Максименко С. Д. Развитие психики в онтогенезе : в 2 т. / С. Д. Максименко. – К. : Форум, 2002. Т. 1 : Теоретико–методологічні проблеми генетичної психології. – 319 с.
8. Осницкий А. К. Проблемы исследования субъектной активности / А. К. Осницкий // Вопросы психологии. – 1996. – № 1. – С. 5–19.
9. Петровский В. А. К психологии активности личности / В. А. Петровский // Вопросы психологии. – 1975. – № 3. – С. 26–38.
10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2007. – 720 с. (Серия : Мастера психологии)
11. Татенко В. А. Субъект психической активности : поиск новой парадигмы / В. А. Татенко // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. – № 3. – С. 23–35.
12. Фельдштейн Д. И. Психология развития личности в онтогенезе / Д. И. Фельдштейн. – М., Педагогика, 1989. – 208 с.
13. Чудновский В. Э. К проблеме соотношения "внешнего" и "внутреннего" в психологии / В. Э. Чудновский // Психол. журн. – 1993. – Т. 14. – № 5. – С. 3–12.

The article defined the essence of the understanding of subjectivity in the context of self-identity. The problems of formation of the individual as the subject of mental activity during ontogeny. Served structure of self-development within the subject approach. Subjectivity is seen as an integrator of the human capacity for conscious and controlled self-development.

Keywords: self-development, self-activity, self-consciousness, self-regulation, the subject of self-development.